

Pokrzywdzony w procesie karnym

Przyjęty 6 czerwca 1997 r. kodeks postępowania karnego w stosunku do uprzednio obowiązującej procedury karnej wzmacnia w procesie pozycję pokrzywdzonego.

Zgodnie z art. 49 par. 1 i par. 2 k.p.k. pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub instytucja państwowa, prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. O tym, kto w danym przypadku jest pokrzywdzonym decydują przepisy prawa karnego, materialnego.

W przypadku gdy ZUS pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu lub jest zobowiązany do jej pokrycia, to zgodnie z art. 49 par. 3 kodeks przyznaje mu uprawnienia pokrzywdzonego. Prawa pokrzywdzonego są przyznane organom kontroli państwowej (np. NIK, Rzecznik Praw Obywatelskich, organy kontroli skarbowej), jeżeli w zakresie swej działalności ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania. Uprawnienie to jest jednak ograniczane:

- przedmiotowo (dotyczy bowiem czynów, które polegały na wyrządzaniu szkody w mieniu instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej) oraz
- procesowo (organ kontroli państwowej nie może występować w roli pokrzywdzonego, jeżeli organ pokrzywdzonej instytucji podejmuje stosowne działania).

Za pokrzywdzonego, który nie jest osobą fizyczną, czynności procesowe wykonuje uprawniony organ. Natomiast, gdy pokrzywdzony jest osobą małoletnią lub ubezwłasnowolnioną całkowicie lub częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć znajduje się pokrzywdzony.

W razie śmierci pokrzywdzonego prawa, które by mu przysługiwały, mogą wykonywać osoby najbliższe. Katalog osób, które prawo karne zalicza do najbliższych jest opisany w art. 115 par. 11 k.k. Są to małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia lub jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu. Jeżeli takich osób nie ma lub nie zostaną ujawnione prawa zmarłego, prawa pokrzywdzonego może realizować prokurator.

Zgodnie z art. 299 par. 1 k.p.k., pokrzywdzony jest stroną w postępowaniu przygotowawczym. Oznacza to, że od jego woli zależy wszczęcie postępowania karnego o czyny ścigane na wniosek, np. przestępstwo zgwałcenia - art. 197 k.k.

Pokrzywdzony ma prawo złożyć zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa, ma uprawnienia do składania wniosków dowodowych - art. 315 par. 1 k.p.k. i uczestniczenia we wnioskowanych czynnościach dowodowych - art. 315 par. 2 k.p.k.

Tak więc jeżeli pokrzywdzony będzie żądał przesłuchania dodatkowego świadka, może brać udział w jego przesłuchaniu. Może on żądać sądowego przesłuchania świadka w toku postępowania przygotowawczego, jeśli grozi niemożność przesłuchania świadka w postępowaniu przed sądem - art. 316 par. 1 k.p.k. Może on również żądać dopuszczenia do każdej czynności dowodowej - art. 317 k.p.k., a także posiadać uprawnienia do przeglądania, za uprzednią zgodą prowadzącego dochodzenie lub śledztwo, akt postępowania - art. 156 par. 5 k.p.k.

Pokrzywdzony na zasadach ogólnych ma prawo zaskarżać postanowienia i zarządzenia wydane w postępowaniu przygotowawczym, w tym także postanowienie o odmowie wszczęcia i postanowienie o umorzeniu postępowania. Pokrzywdzonego zawiadamia się o zamknięciu dochodzenia lub śledztwa, o przesłaniu akt oskarżenia do sądu lub wniosku o warunkowe umorzenie postępowania.

Czynności procesowe pokrzywdzony może wykonywać sam albo może powołać pełnomocnika. Pokrzywdzony ma również prawo do wystąpienia z wnioskiem o naprawienie szkody przy przestępstwach spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, naruszenia czynnie narządu ciała lub rozstroju zdrowia, przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, przeciwko środowisku, mieniu lub obrotowi gospodarczemu.

Pokrzywdzony jako oskarżyciel posiłkowy

Pokrzywdzony ma również prawo do wystąpienia w procesie jako oskarżyciel posiłkowy.

O tym czy pokrzywdzony weźmie udział w postępowaniu przed sądem, decyduje on sam. Ograniczony jest on jedynie względami formalnoprocesowymi, tj.

- oskarżycielem posiłkowym może być jedynie pokrzywdzony lub jego pełnomocnik,
- termin do wniesienia wniosku o dopuszczenie oskarżyciela posiłkowego jest prekluzyjny. Gdy minie, czynność procesowa jest nieważna.

Oświadczenie o tym, że pokrzywdzony chce wziąć udział w procesie jako oskarżyciel posiłkowy należy zgłosić najpóźniej do chwili rozpoczęcia przewodu sądowego, a więc wywołania stron i rozpoczęcia odczytywania aktu oskarżenia. Kodeks przewiduje sytuację, gdy pokrzywdzony staje się oskarżycielem posiłkowym z mocy samego prawa. Dotyczy to sytuacji, gdy prokurator po wytoczeniu przez pokrzywdzonego oskarżenia prywatnego obejmie je na mocy artykułu 60 par. 1 k.p.k. ściganiem. Dotychczasowy oskarżyciel prywatny w tej sytuacji staje się oskarżycielem posiłkowym.

Oskarżyciel posiłkowy jest pełnoprawną stroną procesową. Jest on niezależny od oskarżyciela publicznego. Jednak z uwagi na interes, jaki reprezentuje, może jedynie popierać oskarżenie i nie może dokonywać czynności na korzyść oskarżonego. Ma pełne prawo do składania wniosków dowodowych, uczestniczenia w czynnościach procesowych, zaskarżania wyroków sądowych, w tym także w odniesieniu do kary. Mimo odstąpienia oskarżyciela publicznego od oskarżenia, oskarżyciel posiłkowy może nadal wykonywać swoje funkcje i popierać akt oskarżenia.

Czynności procesowe oskarżyciel posiłkowy może wykonywać sam lub przez pełnomocnika. Jedynym ograniczeniem co do oskarżyciela posiłkowego jest rozwiązanie przewidziane w art. 56 par. 1 k.p.k.

Sąd może ograniczyć liczbę oskarżycieli posiłkowych występujących w sprawie, jeśli jest to konieczne dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Rozwiązanie to jest oczywiste. Chodzi o to, by nadmierna liczba oskarżycieli posiłkowych nie hamowała postępowania. W przypadku dużej liczby pokrzywdzonych najlepiej jest, by powołali oni jednego lub dwóch pełnomocników, którzy będą reprezentowali ich interesy.

Śmierć oskarżyciela posiłkowego nie tamuje biegu postępowania. Na jego miejsce mogą wstąpić osoby najbliższe. Jeżeli w terminie 3 miesięcy nikt nie wstąpi w miejsce oskarżyciela posiłkowego, sąd umarza sprawę - art. 58 par. 2 k.p.k. w zw. z art. 61 k.p.k.

Ważne uprawnienie nadaje pokrzywdzonemu art. 55 par. 1 k.p.k. Ma on uprawnienie do wniesienia samodzielnego aktu oskarżenia w sprawie o czyn ścigany z oskarżenia publicznego. Pokrzywdzony ma prawo do wniesienia aktu oskarżenia w razie powtórnej odmowy wszczęcia postępowania przygotowawczego lub powtórnego umorzenia tego postępowania przez prokuratora.